

AZ ÉN FALUM – AZ ÉN VÁROSOM

Szentgál

Sófalviné Tamás Márta alpolgármesterrel beszélget
Zala Simon Tibor

Ajka és Veszprém között, a Bakony kellős közepén fekszik ez a település, mely nevét templomának védőszentjéről kapta. Társadalmának köznemesi és nemzeti rétegének életét Eötvös Károly jelenítette meg írásaiban, népművészetét Malonyai Dezső vizsgálta, hagyományos paraszti műveltségét pedig Hegyi Imre, de főként az éppen száz esztendeje született Vajkai Aurél dolgozta fel Szentgálról írt néprajzi monográfiájában. A falu földrajzi helyzetéből következően népéletében nagy szerepe volt (és van) az erdőnek: az erdei pásztorkodásnak, a fával való munkának. A „hivatásos” néprajzkutatók mellett a helytörténeti munkában bőven jut feladat az úgynevezett „önkéntes” gyűjtőknek is. Ebben a célszerű munkamegosztásban évek óta derekasan kiveszi részét Sófalviné Tamás Márta, aki édesanyja nyomában járva szorgalmasan gyűjti a falujának történetére vonatkozó ismereteket. (Szerk.)

Sófalviné Tamás Márta: Két dolog nőtt Szentgálon leginkább a szívemhez. Arany minősítésű a Pávakörünk 1974-ben alakult és 1975 óta vezetem, a Honismereti Kör pedig 1987-ben kapta meg az engedélyt, noha már 1983-ban elkezdtük a szervezését. Ehhez tudni kell, hogy Szentgálon nagyon sok egyesület és kör működött a második világháború előtt: a Legényegylet, az Olvasóegylet, a Polgári Kör, és lehetne még sorolni, ezeket 1948-ban egy tollvonással megszüntették. Amikor a Honismereti Kört szervezni kezdtük, négy évig kellett küszködnünk, hogy megkapjuk az engedélyeket, és hivatalosan elkezdhessük a falu múltjának kutatását, jelenének feltárását. Van egy kis könyvünk, amiben megörökítjük a fejlődést, dokumentációk szerepelnek benne. Kirándulásokat szervezünk, téli estékre neves előadókat hívunk meg, mint Andrásfalvy Bertalan, Selmeczi Kovács Attila, Laczkovics Emőke, Veres D. Csaba és mások. Száz embert is megmozgatunk egy-egy alkalommal.

Zala Simon Tibor: Mit kell tudnunk Szentgálról? Talán kezdjük a nevével, miért Szentgál?

Sófalviné Tamás Márta: Györfly György az „István király és műve” című könyvében említi Szentgált. Az ő kutatásai szerint egy Szent Gallenből érkező hittérítő járt ezen a vidéken, Valamilyen ereklyét is hozott és az akkori kultusz szerint a templomot Szent Gál nevére szentelték. A szájhagyomány szerint pedig egy Gál nevű remete élt itt az egyik hegyoldalban, aki szent életet élt, és innen kapta Szentgál a nevét.

Már az őskorban éltek itt emberek, erről tanúskodik a Tűzköves helynév és a Füzilapon feltárt műhely, ahol sok pattintott tűzkövet találtak a régészek. Ókori emlékek is találhatóak, és az első írásos feljegyzés 1281-ből származik, amikor is Szentgál lakosait, mint a királyi vadászatokhoz alkalmazott ebhordozókat említik. Később a királytól kiváltságot kaptak, egyenesen a királynak adóztak vaddal, vadbőrökkel, hamuzsírral, amit a király udvarába szállítottak, oda, ahol a király éppen székelt. Ezt a kiváltságukat 1848-ig megőrizték, akkor ők is a részt vettek szabadságharcban, ezért a kiváltságokat elvesztették, de a református templomban 1945-ig ennek emlékére minden évben ünnepet rendeztek.

Zala Simon Tibor: Valamikor sok tanya volt itt, a szentgáli határban.

Sófalviné Tamás Márta: Szentgál közigazgatási területén a XVIII. század végén, a XIX. század elején tanyaosodási folyamat indult meg; a gazdák ugyanis a településen laktak, de földjük egy része távol volt, ezért tanyákat építettek. Nyáron főleg itt gazdálkodtak, az állatokat is

kivitték, télen pedig bementek a faluba. De olyanok is voltak, akik télen-nyáron kint laktak a tanyájukon. 128 tanya épült fel, és egészen 1948-ig éltek és gazdálkodtak itt az emberek. Akkor államosították a tanyákat, a családok többsége visszaköltözött a faluba, de egy ideig még jó néhányan ottmaradtak a tanyákon. Akinek aztán lehetősége és módja volt rá, 1990-ben visszatért a régi tanyájára, vagy esetleg a rokonság tanyájára kötődött. Ilyen gazdaember Orbán László, aki egy, a rokonság tulajdonában lévő tanyát vásárolt annak idején a termelészövetkezettől és itt kezdett el gazdálkodni.

Zala Simon Tibor: Itt ülünk a tanya egyik, már félig-meddig berendezett szobájában. Amikor jöttünk be, nevetve azt mondta nekem, ez a tanya olyan, mint az ország: építjük, bontjuk, de köre rakjuk.

Orbán László: Pápán végeztem 1969-ben a mezőgazdasági technikumot. Gyermekkoromtól csak az állatok és a föld érdekelt, úgyhogy nem volt nehéz a pályaválasztás, tudtam, hogy én gazdálkodni szeretnék, mindig önálló gazdálkodó akartam volna lenni. Ehelyett huszonhárom évet töltöttem a helyi termelészövetkezetben, állattenyésztésben, növénytermesztésben, tizenkét évig pedig erdészként. A szövetkezet bomlását látva titokban már készültem a magángazdálkodásra. Négyen váltunk ki, az emberek úgy néztek ránk, mint a piros kukoricára, úgyhogy 1992-ben a szövetkezeti közgyűlésen, 214 jelenlévő közül 212 nem támogatta a kilépésemet, a vagyonyjegyemhez úgy jutottam hozzá, hogy bíróságra kellett mennem. 1992-től 1994-ig, míg a tanyát megszereztem, munkanélküli voltam.

Közben négy gyereket kellett eltartanom. Annyi előnyöm volt másokkal szemben, hogy tíz szarvasmarha állt az istállóban Mert amit a tsz-ben kerestünk, az elég volt, ahhoz hogy ne nélkülözzünk, de hogy valamit gyarapodjunk, ahhoz külön is dolgozni kellett.

Zala Simon Tibor: Meg lett a tanya tehát.

Orbán László: Meg lett a tanya, de nem voltak eszközök, nem volt föld. Ezt a földet, ami körülötte van, a kárpótláskor sikerült visszaszereznie annak, akié eredetileg volt. Ők ezt a földet nekem ingyen odaadták, használatra.

Zala Simon Tibor: Tehát ez most sem a saját földje?

Orbán László: Ebben az évben most már nagyobbik része az enyém. Megvásároltam, kaptam belőle, a fölötte lévő részre meg örökös szerződéses vagyok.

Zala Simon Tibor: Azért szép lassan épül ez a tanya, gyönyörű kemence van itt a hátunk mögött, tehát lesz belőle valami. Gondolom nem bánta meg, érdemes volt. Vagy nem teszi fel a kérdést, hogy miért küszködött?

Orbán László: Ez a kérdés sosem foglalkoztatott, mert olyan szerencsés embernek tartom magam: mindig olyannal foglalkoztam, amit nagyon szerettem. Most is ezt teszem.

Zala Simon Tibor: Szarvasmarhái vannak, ugye?

Orbán László: Szarvasmarhával foglalkozom. Van 9 tehén, összesen 20 darab marha, birka 350 darab, egy pár ló, anyadisznó 3. Elvből nem hizlalunk, mert jelen pillanatban egy kiló élő-súly egy fagyú ára, s nem adjuk meg senkinek azt az örömet, hogy rajtunk nevesen. Miért nem gondolkodom ezen a dolgon? Azért nem gondolkodom, hogy megéri, vagy nem éri, mert a fiam is ezt szeretné csinálni.

Zala Simon Tibor: Tehát akkor már nekik épül ez a tanya?

Orbán László: Nekik épül, hiszen ötven után az ember már délután van. Ha csak magamat nézném, nem kéne ennyit dolgoznom. De a mi fajtánk, a parasztember, a többivel ellentétben, nem akarja megenni az utódok részét, a gyerekeinek, az unokáinak gyarapít. A három fiú közül kettő biztosan folytatja. A nagyobbik fiam már végzett a főiskolán, katona is volt, aktív tagja a családi gazdaságnak. A középső negyedikes Fűreden, kertész-gépész szakközépben, ő is ezt fogja csinálni. A kisebbik azt mondta, hogy vagy református pap lesz, vagy matektanár; de apu, ne mondj senkinek, mert azt hiszem, én is gazdálkodni fogok.

Zala Simon Tibor: Kedves Márta, Ön ismeri a gazdálkodókat, akik elég keményen dolgoznak. Úgy látja, lesz itt jövője az egyéni gazdálkodásnak?

Sófalviné Tamás Márta: Biztos vagyok benne, hogy lesz! Ha vannak olyan gazdálkodók, akik – mint Laci is – szívvél-lélekkel dolgoznak, a jövő biztos, hiszen a gyermekei is ezt az életformát választották. És nem ő az egyetlen a településen. Szentgál nagy mezőgazdasági múltra te-

kint vissza, úgy érzem a szentgáli embernek az ereiben, a vérében van a föld és az állatok szeretete.

Zala Simon Tibor: Szentgálról mégis sokan eljártak, kialakult az ingázók rétege. Kevés volt a munkalehetőség, Veszprém pedig itt van a közelben.

Sófalviné Tamás Márta: Igen, a település egy része a mezőgazdasággal foglalkozott. Mások kitanultak bizonyos szakmákat és a Herendi Porcelángyárba, a veszprémi Bakony Művekbe és más üzemekben dolgoztak. Mint például Tobak Sanyi bácsit, aki itt született Szentgálon, itt is élte le az életét és ingázott. Idősebb kora ellenére mai napig részt vesz a település életében, segíti a fiatalokat. Tapasztalatával, jó kedélyével mindig erőt tud adni nekünk.

Zala Simon Tibor: Mosolyogva fogadott bennünket, és nagyon finom Zalagyöngyével kínálta.

Tobak Sándor: Itt terem a kertben a szőlő.

Zala Simon Tibor: Meg disznóvágásra is készülnek, tehát működik a gazdaság, ha kicsiben is?

Tobak Sándor: Kénytelenek vagyunk működtetni a gazdaságot a magunk módján. Az ember csak úgy tudja megtartani életszínvonalban amit korábban elért, ha munkálkodik, amíg az ereje meg az egészsége engedi. Néhány állatot tartunk, hízót a saját szükségletünkre, a kertben egy kis zöldség, krumpli, paprika, ami a háztartáshoz szükséges. Az Istennek hálát adva egy kis szőlőm is van a kertemben, és olyan lesz belőle, amit én bornak nevezek.

Zala Simon Tibor: De ez valóban bor!

Tobak Sándor: Legalább biztos vagyok benne, hogy szőlőnek a levéből van, nem a vihar hordta a ballonba, vagy a hordóba.

Zala Simon Tibor: Bejárt dolgozni Veszprémbe?

Tobak Sándor: Kénytelenek voltunk. A katonai időm letöltése után, 1956. február 28-án a Bakony Művekhez mentem dolgozni, nyugdíjas koromig ott voltam. Beállító lakatosként dolgoztam, 1991-ben pedig eljöttem nyugdíjba.

Zala Simon Tibor: Nem is akart akkor elköltözni Szentgálra?

Tobak Sándor: Nem mondhatom, hogy nem akartam, mert abban az időben, főleg az 1960-as évek végén, nem volt sok kilátás a faluban. De a házam akkorra már kész volt, így maradtunk. Talán könnyebb lett volna, ha beköltözünk egy állam által épített kalickába, vagy kalodába, de az nekünk azt hiszem, nagyon kényelmetlen lett volna. Maradtunk hát a faluban. A megélhetés nagyon nehéz volt. Fő munkám mellé a termelősövetkezetben minden egyebet elváltaltam a kazalrakástól a cséplésig, a mákkapálástól a cukorrépa kapálásig. Ezért akkor természetben kaptuk a díjazást és ez fontos volt ahhoz, hogy a családot el tudjam tartani.

Zala Simon Tibor: Itt vagyunk az általános iskolában, amely Lőrincze Lajos nevét viseli.

Sófalviné Tamás Márta: Szentgál azon települések egyike, ahol már 1745-ben volt iskola. Református atyafiak alapították, később a katolikus iskola is létrejött. Amikor a szentgáli is állami iskola lett, több épületben folyt az oktatás, egészen a mai napig. Iskolaigazgatónk, Garai György teljes odaadással az új iskola építésén fáradozik.

Garai György: Tizennyolc évvel ezelőtt kerültem az Alföldről Szentgálra, és tizenegy éve vezetem az iskolát, tehát harmadik ciklusomat kezdtem most.

Zala Simon Tibor: Annyit talán mondjuk el, hogy Lőrincze Lajos nyelvészprofesszor, az „Édes Anyanyelvünk” című rádióműsor egyik kitalálója és készítője, Szentgál szülőtte.

Garai György: Igen, nagyon büszkék vagyunk arra, hogy Lajos bácsi itt született. Szülőhátát most vásárolta meg a nemrég létrejött Lőrincze Alapítvány, a felújítás folyik, oda szeretnénk elhelyezni azt az anyagot, amit feleségétől, Erzsike nénitől kaptunk.

Zala Simon Tibor: A bejáratnál láttunk egy nagyon élethű Lőrincze Lajos plakettet. Még jellegzetes szemhunyorítása is felismerhető.

Garai György: Ezt a plakettet néhány évtizede, tehát még a tanár úr életében, Domonkos Béla, érdeklő szobrászművész készítette. A Lőrincze családtól kaptuk ajándékba 1994-ben, amikor egy hideg, ködös, novemberi napon az iskolánk felvette a falu szülőtteinek nevét. Addig a

szentgáli iskolának nem volt neve, pedig sokat gondolkodtunk, hogy kiről is kellene elnevezni. Úgy gondoltuk, hogy mindenképpen a faluhoz kötődő személy legyen a névadó. Voltak, akik Eötvös Károlyra gondoltak, hiszen a Bakony című művében nagyon sokat foglalkozik a szentgáliakkal. Mások Kerkápoly Károlyt javasolták, aki 1870 és 1873 között pénzügyminiszter volt, de ő talán inkább egy pénzügyi iskolának lehetne névadója. Aztán a falu közösségének döntő többsége úgy határozott, hogy csakis doktor Lőrincze Lajos nevét vehetjük fel. A család támogatott bennünket, és a tanár úr halála után egy évvel, születésnapján rendezett első Lőrincze Napon meg történt a névadó ünnepély.

Zala Simon Tibor: Ehhez létrehozták az alapítványt is?

Garai György: A Lőrincze Alapítványt később hoztuk létre. Az iskola már az ő nevét viselte, amikor a község néhány jeles személyisége, valamint az iskola tanári kara úgy döntött, hogy Lőrincze Lajos tárgyi hagyatékát mindenképpen a faluban kell méltóképpen elhelyezni. Mint alpolgármester asszony említette, Lajos bácsi szülőházát az Alapítványnak sikerült megvennie, berendezése, felújítása pillanatnyilag is folyik. Persze, nemcsak tárgyakat őrzünk Lőrincze Lajostól, úgy gondolom, hogy az iskolának legfőképpen névadója szellemiségét kell őriznie.

Iskolánkban kiemelt helyen szerepel az anyanyelvi oktatás, külön fakultációs oktatást is szervezünk, anyanyelvi szakköreink vannak. Kiemelném az iskolai könyvtár munkáját, azt hiszem olyan könyvtári élet van ebben az iskolában, amit talán példamutatónak is nevezhetnénk. Elmondhatom, hogy a gyerekek szeretnek a könyvtárba járni. Amikor délután elsetálok a könyvtár felé, látom, hogy 4–5–6 gyerek benn ül és helyben olvas. A tanárom közben nevelő céllal klasszikus zenét, vagy valami olyan zenét játszik a CD-lejátszón, ami talán nem az, amit a gyerekek otthon hallgatnak egymagukban.

Zala Simon Tibor: Itt van előttünk egy könyvecske, „Vitéz Tamás Gábor, szentgáli parasztgazda élete”. A címlap szerint Tamás Károlyné és Sófialviné Tamás Márta írta. Ez a Tamás Gábor nem rokonuk, a Tamás Károlyné pedig az Ön édesanyja.

Sófialviné Tamás Márta: Hálát adhatok a sorsnak és a jó Istennek, hogy ebben a családban szülehettem. Az a sok szeretet és példamutatás, amit a testvéremmel együtt szüleimtől kaptam, sok családnak dízére válhatna. Édesanyám, aki hat elemít végzett, itt Szentgálon járt iskolába. Nem volt lehetősége, hogy tovább tanuljon, mert nagyapám azt mondta: nem nevelek vénkisasszonyt a lányomból. A faluról ugyanis, ha valaki elkerült, tanítónak, vagy postameszternek tanulhatott. Aztán már nem abba a közegebe került vissza, hogy párt találhasson, magának. Így a hat elemijével édesanyám befejezte az iskolát, visszament a tanyára, és megkezdte a mindennapok szorgos életét. El szoktunk járni a veszprémi múzeum előadásaira, s ott Lackovits Emőke néprajzkutató valamilyen úton-módon megtalált bennünket. Sokat beszélgetett édesanyával, s arra bízta, hogy azokat az eseményeket, amik vele történtek, írja le. Először írása, arról szólt, hogyan sütötte tizenkét évesen édesanyja segítségével élete első kenyérét. Ez a pályamunkája első díjat nyert, és könyv alakban is megjelent.

Édesanyám példáján úgy gondoltam, én is megpróbálkozom. Találtunk az egyik ismerősnél egy régi móringsós ládát. Nyomozni kezdtem, hogy kié lehetett, megnéztük az egyházi anyakönyveket: kiknek a gyermekei voltak, hogy házasodtak össze. E lett életem első pályázata. Sorra követte aztán a többi: volt, amit együtt írtunk, volt, amit külön, de édesanyámtól mindig nagyon sok segítséget kaptam. Elmentünk az adatközlőkhöz, lejegyeztük amit mondtak, úgy írtuk meg ezeket a pályázatokat. Jó néhány témakört, amit Vajkai Aurél Szentgálról írt kétkötetes munkájában csak röviden tudott kifejteni, megpróbáltuk kiegészíteni, részletesebbé tenni.

Zala Simon Tibor: Vilma néni, hogy volt az első kenyérsütés?

Tamás Károlyné: Legelőször édesanyámmal közösen sütöttük a kenyereket. Minden héten egyszer sütöttünk, nyolc kenyeret szoktunk abban a kemencében sütni, de én csak négyet. Én dagasztottam be őket, rettenetesen nehezemre esett. Nagyon elfáradtam, mert édesanyám egyre azt mondta: még nem jó, még dagaszd; majd ha a gerendáról csöpög a víz, akkor lesz kész. Én nézegettem föl, de nem csöpögött, persze ő arra gondolt, hogy majd a homlokomról csöpög. Csak mikor már az ujjaimról levált a tészta, és nagyon fáradt voltam, akkor mondta, hogy na, most már jó. Kiszakasztottam négyet, gyönyörűen sikerültek, nagyon jók lettek.

Édesapámnak, mikor este hazajött, boldogan meséltük, milyen szép kenyereket sütöttem. Ő meg ugye megölelgetett, megpuszilgatott, aztán nagy elismeréssel nyilatkozott, én pedig nagyon boldog voltam, mert hát életem első munkája volt., amit úgy láttam, hogy a család nagy-nagy boldogsággal vesz. Legközelebb akkor sütöttem, mikor édesanyám elment birkákat nyírni, én meg egyedül sütöttem, apai nagyapám segítségével. Ő öntötte a vizet, és mondogatta: leányom, ne úgy önts, hogy azt mondják, szúnyog hordta a lisztet, számár meg a vizet, vagyis ne hagyjam puhára. Az is jól sikerült, és amikor megszegettük a kis *pompost*, és vágott belőle, boldogan mondta, hogy no most már nagylány vagy, egyedül sütöttél kenyeret.

Zala Simon Tibor: Valóban nagylány volt már akkor?

Tamás Károlyné: Dehogy, talán 12 éves voltam. Azután azért kellett egyedül sütnöm, mert édesapám megint katona volt, sokszor behívták az erdélyi, felvidéki, délvidéki bevonulásokkor is, meg meg különben is. Mikor egyedül voltam, meg tudtam mindent csinálni, mert nagyapám is segédkezett. Nagy tiszteletben tartotta a kenyeret, még a héját is. Sohasem vágta le, csak lekotorta róla ami rajta maradt és úgy ette, mert nagyon sanyarú gyerekkora volt. Hét éves korában árván maradt, egyik nagybátyja nevelte föl, de hát annak is volt négy gyereke. Juhász volt a nagybátyánk a Nagyvázszyi grófnál, szerény körülmények között éltek. Amikor a birkákat fejtük nyáron, elkészítettük a sajtot, utána a savót kiforraltuk, abból lett a *pujna*. Akkor azt mondta nagyapám: meríts lányom két tányérral. Minden nap azt ette vacsorára, 86 éves koráig élt jó egészségben, sosem volt orvosnál. Utána Mártával közösen megírtuk ennek a szentgáli parasztgazdának az élettörténetét. Nem messze lakott hozzánk, távoli rokon is volt, teljes élettörténetét elmondta.

Az 1848-as szabadságharcban a szentgáliak teljes szívvel-lélekkel Kossuthot támogatták. Pénzt adtak katonára, lovas katonákra. Mikor megbukott a szabadságharc, a szentgáli katonák az erdőben bujkáltak. Valaki följelentette, és elfogták őket. Volt akit elvittek, megszökött, akkor besorozták a császári hadseregbe. Van a birtokunkban egy olyan leszerelő levél, amelynek tulajdonosa 12 évet és 3 hónapot szolgált a császári hadseregben, együtt ezzel a Tamás Gáborral. Azt sem tudták merre bujkáljanak, merre menjenek. A falut kifosztották, és elvesztették a kiváltságjogukat. Addig ugyanis királyi vadászok voltak a szentgáliak, vaddal és vadbőrrel, adóztak, vitték Bécsbe, Budára vagy Pozsonyba, mikor hol székel a király. 1849 után már nekik is adózniuk kellett, pénzzel. De hát, nem volt miből és akkor juhászokat hoztak a faluba. Így került anyai nagyapám családja Szentgálra juhásznak. Kilenc gyereke volt, egy meghalt a világháborúban, nyolc meg ideházasodott. Akkor énekelték a szentgáliak, hogy „valamennyi juhász, mind sógorom”, mert mind a nyolc tanyát épített. Összejártunk a rokonokkal, boldog gyerekkorunk volt, de nagyon korán hozzá kellett látnunk a munkához. Amikor nagybátyám is megházasodott, anyai nagyapám beköltözött a faluba, de reggel 5 óra-
kor már ott volt nálunk. Mi még aludtunk, édesapám, édesanyám ijedten ugrott ki az ágyból.

Zala Simon Tibor: Minden este bejött a faluba, hajnalba meg kiment?

Tamás Károlyné: Este bement, reggel korán kijött, aztán segített, akármi kellett. Nekem nagyon sokat segített, nagyon sok ismeretanyagot gyűjtöttem tőle, úgy a „betyárvilágból”, mint az állattenyésztésből, meg mindenből. Meg ez a másik nagyapám, az is mindent tudott ilyen régi dolgokat. Ha akkor ennyi eszem lett volna, mint most, még többet tudnék az ilyen néprajzi dolgokban. Laczkovics Emőke unszolására éppen most írom apai nagyapám élettörténetét, és nagyon érdekes dolgok jutnak eszembe. Miután nagyanyám meghalt, nagyapám nálunk lakott, és mikor esett az eső, akkor mesélt a betyárokról, a gyerekkoráról, meg mindenről.

Zala Simon Tibor: Szentgál életét meghatározták a betyárok is, hát ugye itt van a Bakony.

Tamás Károlyné: A juhászok nyáron kint laktak a háláson a birkákkal. Kimentek hozzájuk a betyárok, oszt dirigálták nekik, hogy vágjanak le egy birkát, mert este a Savanyú, vagy mit tudom én, hogy melyik banda odamegy. Kénytelenek voltak levágni, mert ha nem, akkor alaposan megtorolták. Ha viszont meghallották, vagy észrevették ezek a pandúrok, hogy etetik a betyárokat, akkor meg becsukták pártolásért. Egy alkalommal is beüzent a dédapám az alsóerdőn, a bognyakúii hálásokról, hogy beküldte a bárányt, nagyanyámék készítsék el. Hát meg is főzték, de ennek a birkapörköltnek nagy szaga van, ahol főzik, még a környékén is. Valaki beárulta a pandúroknak, hogy ezek hétköznap főzik a pörköltet, mert akkor ugye hétköznapon nem főztek húst, még vasárnap sem biztos. Mikor odamentek a pandúrok a nagyanyámékhoz, s kérdik:

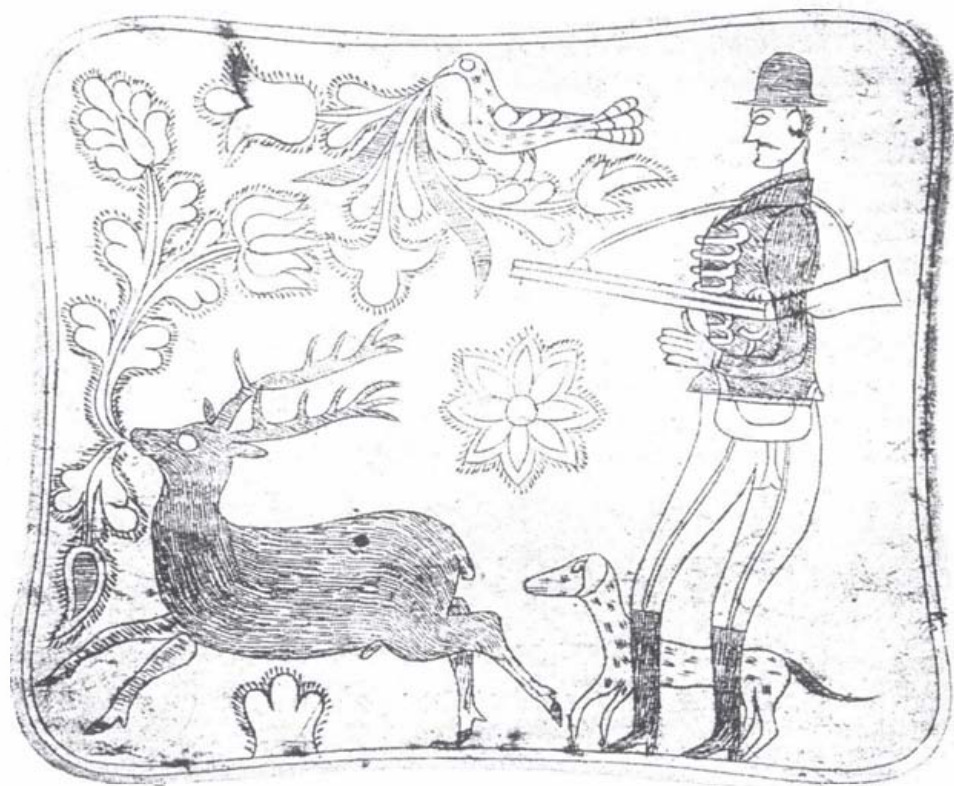
– Hogy-hogy hétköznap ilyen finom ételt főznek, pörköltet?

Nagyanyám előállt:

– Kérőket várok, szerencsevándoró vagyok, kérőket várok.

Na jól van, majd meglátjuk. Leültek, s nem mentek el a pandúrok, meg a kérők se jöttek. A szomszédgyereket meg kiküldték nagyanyámék a tanyára, dédnagyapámhoz, mondja meg a Savanyúnak, hogy ne várja őket, mert itt vannak a pandúrok. És hát a rettenetes Savanyú meg a bandája lógó orral elvonult.

Dédnagyapám főleg azért jött el onnan Zala megyéből, mert volt ott egy Erenyei nevű báró, s annak volt ezer birkája, meg mit tudom én hány juhásza. Nem teljesítették a betyárok kérését, birkafürdetéskor, amikor a juhászok a jól végzett munka örömeire beiszogattak s elaludtak, a betyárok fölgyújtották a birkákkal teli nádfedeles akolokat és mind az ezer birka elégett. Dédnagyapám ment öt fiával oltani, de semmit sem tudtak segíteni. Dédnagyapám mesélte, hogy míg él, mindig eszébe jut: milyen büdös volt, mikor égett a hús. Leestek a gerendák, és égett nem csak a gyapjú, hanem a hús is, Ordítottak a birkák, ők meg kívül nem tudtak semmit se csinálni. Akkor megfogadta, hogy onnan ő elmegy, mert Zala megyében sokkal nagyobb a volt ez a betyárjárás, mint a Veszprémben.

Szarvast űző vadász kutyájával, fölöttük madár, virágos, leveles ággal. Virágos ág van a szarvas szájában is. Tükrös. Gyümölcsfa, karcolt díszítéssel. (8 cm. Dunántúl. (Néprajzi Múzeum) (Hofer Tamás–Fél Edit: Magyar népművészet című könyvéből)

Csávolý¹

Dr. Mándics Mihály helytörténésszel beszélget

Takács András

Fényes Elek a XIX. szd. közepén „német és dalmát falu”-nak nevezi ezt a Bács-Kiskun megyei, Baja melletti települést. A délszláv, horvát nemzetiségű „dalmátok” ma bunyevácokként (bunjevci) határozzák meg magukat, és jellemző rájuk az erős hagyományőrzés. Csávolýon negyven esztendeje működik helytörténeti gyűjtemény, és több ezer oldalnyi kézirat őrzi a falu krónikáját. „Őrizniünk kell azok emlékét, akik e tájat alakítják” – vallja Csávolý helytörténésze, az iskolai honismereti szakköri munka motorja, számos falutörténeti munka szerzője és szerkesztője, dr. Mándics Mihály, egykori iskolaigazgató úr, műsorunk szellemi házigazdája. (Szerk.)

Mándics Mihály: Az én falum Csávolý község, Bajától 15 kilométerre, a szegedi útvonalon. A helyi Falumúzeum, a helytörténeti gyűjtemény vezetője vagyok. Itt születtem, csupán néhány évig voltam távol szülőfalumtól.

Takács András: Bejöttünk a néprajzi, a helytörténeti gyűjteménybe.

Mándics Mihály: Itt látható mindannak az emléke, ami Csávolý népeinek háromszáz éves együttélésére utal. Magyarok, németek, bunyevácok éltek és élnek itt, s ez a paletta hatvan éve kiegészült a Csallóközből elüldözött felvidéki magyarokkal. Így azt mondhatom, hogy amit itt találunk, az a négyféle népi kultúra ötvözete, tárgyi és szellemi emlékek tekintetében. Amit itt látunk, az mind a csávolýi lokálpatriótáknak köszönhető, mert pénzt nem adtunk semmiért. Ez mind társadalmi munkából, adományokból, támogatásokból, pályázati pénzekből állt össze.

Takács András: Első látásra is fantasztikusan gazdag gyűjtemény.

Mándics Mihály: Ezek a vitrinek elsősorban a község szellemi értékeit mutatják be. Eredetét tekintve egészen az Árpád-korig kell visszamennünk. 1198-ból származik az első adat, majd sorsforduló volt az 1374-es év, amikor a szekszárdi apátság a kalocsai érsekségnek jutatta a területet. A török hódoltság idején, 1580-ban már dalmát-illír – mai néven bunyevác – lakókat emlegetnek a források, de a törökök kivonulása után, meg a Rákóczi-szabadságharc idején ők is elvesztek. A török hódoltság után a község újratelepítése az 1700-as évek elején történt, amikor gróf Czobor Márk, Bodrog megye főispánja kapta Baja városát és környékét. Bérloje, egy Radics János nevezetű intéző, Bajáról és Pandúr faluból, a horvát etnikumhoz tartozó bunyevácokat telepített ide, akik bérmunkára, „ekékkel jöttek” – ahogy ezt akkor fogalmazták. Később magyarok is érkeztek a községbe, úgyhogy a bunyevácok által 1734-ben újjáalapított falut egy emberöltő múlva már a magyarokkal közösen lakták. A németeket – 424 személyt – 1782 és 1784 között, érseki kezdeményezésre, zömmel Soroksárról telepítették ide. Az itt élő bunyevácok, németek, magyarok római katolikus vallásúak, csak az 1945 után idekerült felvidék magyarok között van egynéhány református család, de nekik is van imaházuk. Az első csávolýi templom 1740-ben épült, akkor csak bunyevácok használták. A lakosság gyarapodásával 1782-ben fölépült a mai templom, amit száz évre rá két oldalhajóval kellett bővíteni, másképp nem fértek volna el a hívek.

A Baján és környékén élő bunyevácok a Bosznia-Hercegovina-i vilajetből, Dalmáciából Magyarországra való költözésüket a bajai ferencendi szerzeteseknek tulajdonítják. Munkakörömnél fogva² bejárhattam az egykori Jugoszlávia valamennyi területét, így eljutottam az őseim földjére is Hercegovinába, a Buna folyó környékére, a Mostar-i Levéltárba, Múzeumba, ahol megtaláltam a nyomait ezeknek az eseményeknek. Még Szarajevóban is találkoztam olyan néphagyományokkal, amiket a csávolýi bunyevácok ma is őriznek. Elsősorban a kará-

¹ A Kossuth Rádióban 2003. június 13-án elhangzott műsor szerkesztett szövege (Szerk.)

² Dr. Mándics Mihály a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetségének főtítkára volt. (Szerk.)

csonyi ünnepkörnél az úgynevezett „Apák és Anyák napját” (Atce és Matrice), ezt a szokást a magyarországi horvát etnikai csoportok közül csak a bunyevácok ismerik.

*

Mándics Mihály: Petres Jánosné a helyi Mezőgazdasági Szövetkezet főkönyvelője, a hegyközség titkára, a csávolyi Honismereti Baráti Kör alelnöke és könyvelője, továbbá a községi önkormányzat képviselője, a szociális bizottság tagja.

Takács András: Hogy-hogy hegyközség működik itt, a síkság kellős közepén?

Petres Jánosné: A „hegyközség” szót itt valóban nehezen értelmezhetjük. Ez azt jelenti, hogy a Csávoly, Rév, Felsőszentiván környékén élő szőlészgazdáknak is létre kellett hozniuk egy érdekképviseleti szervezetet. Megpróbálunk közvetíteni számukra olyan termelési, értékesítési információkat, amik nélkül ma már nem tudnak megélni, és így próbálják a boraikat az előirt jövedéki törvényeknek megfelelően értékesíteni.

Takács András: Hányan foglalkoznak itt mezőgazdasággal?

Petres Jánosné: A falu lakosságának többsége mezőgazdaságból élt korábban is és jelenleg is. Ipparal csak a MOGYI Kft-ben dolgozók foglalkoznak, száz pár fővel dolgoznak, a falu lakossága 2100 fő, tehát a többsége az a mezőgazdaságból él. A régi szövetkezet 1992-ben egy újabb típusú szövetkezetté alakult. Igaz, hogy ez nem a mai követelményeknek megfelelő, új típusú szövetkezet, de még sikerül talpon maradnia. Búzával, kukoricával, napraforgóval, tömegtakarmánnyal, meg főleg szarvasmarhával foglalkozunk, elsősorban tejelő állománnyal.

Takács András: Akkor most gondban lehetnek a tejjel.

Petres Jánosné: Egymillió ötszázliteres tejkvótával rendelkezünk, de ezt már nem használhatjuk ki, 10%-os csökkentésre kényszerül a szövetkezet, s mivel ez a meghatározó tevékenysége, komoly gondok elé fog nézni ebben az évben.

Takács András: Ez azt jelenti, hogy az emberek jövedelme is 10%-kal csökken?

Petres Jánosné: Sőt még többel, hiszen ez csak a termelés csökkentését jelenti, az áremelkedések következtében pedig még kevesebb lesz a nyereség. Ezért jelentős költségmegtakarítási intézkedéseket kell hozni, ami lényegesen csökkenti a falu lakosságának jövedelmét.

Takács András: A faluban mekkora a munkanélküliség?

Petres Jánosné: Végső soron ezt nem lehet így kezelni, hogy munkanélküliség, hiszen sokan megpróbálnak őstermelőként gazdálkodni. Ez azt jelenti, hogy nem vállalkozó, nem alkalmazott, hanem a mezőgazdaságban a saját területén gazdálkodik Ezek így nincsenek regisztrálva, tehát nem tudni, hogy pontosan mennyi a munkanélküli, de a szociális bizottsághoz beadott kérelmek alapján lehet látni, hogy ezek a jövedelmek nagyon alacsony szinten vannak.

*

Mándics Mihály: Dr. Fekete Imre kerületi főállatorvos, a csávolyi Honismereti Baráti Kör tagja, a Rákóczi Szövetség bácskai csoportjának elnöke.

Takács András: Hogyan került kapcsolatba a honismereti mozgalommal?

Fekete Imre: Még általános iskolás koromban kapcsolatba kerültem Mándics Miska bácsival, mint iskolaigazgatóval, a honismereti mozgalom keretében. Elsőként különböző tárgyak gyűjtése volt a feladatunk, ezek később a múzeumba kerültek. Elsőszámú feladatomban a felvidékiek által magukkal hozott népviseleti tárgyak, használati eszközök gyűjtése volt. Kitelepítésükkel kapcsolatos történeteket is gyűjtöttük tőlük, részben iskolai feladatként, részben „önkéntesen”. A gimnázium elvégzése után egy évig a csávolyi művelődési otthon vezetője voltam, így valamelyest munkaköri feladatomban is volt a múzeummal való kapcsolattartás és a honismereti mozgalom szervezése. Nagyon érdekes év volt, előfelvételi voltam az Állatorvostudományi Egyetemre, bőven volt időm, energiám, nagy örömmel vettem részt a honismereti mozgalomban, azt hiszem, egy életre elköteleztem magamat. Az egyetem elvégzése után komoly feladat adódott: a Magyar Rádió munkatársa, Maráz László nagybátyám valahol a térségben el akarta készíteni a Megbékélés című, nemzetiségekkel foglalkozó műsort. Nagy vehemenciával rábeszéltem őt, hogy a helyszín Csávoly legyen, hiszen itt mindenféle térségünkben élő nemzetiség együtt van. Igen sikeres műsort hoztunk össze, mely első díjat nyert a Prix Italia-n, azóta is büszkéek vagyunk rá.

Takács András: Gondolom arra is, hogy az itt élő nemzetiségek békésen élnek egymás mellett.

Fekete Imre: Bizony ez nem mellékes dolog. Amikor látjuk napjainkban, hogy micsoda viharok dúlnak a megbékélés hiánya miatt, akkor Csávolyra valóban úgy tekinthetünk, mint a megbékélés szigetére. Nagyon fontosnak tartom a honismereti mozgalmat, és szívem szerint nagyobb teret, lehetőséget is adnék, mert az emberek a lelkük mélyén igénylik a szülőföldhöz való kapcsolódást. Csávoly községben az elmúlt néhány évben, negyedévenként megjelenik a *Négy évszak* nevű kiadvány, mely a község életéről, múltjáról ad képet. Az emberek nagy érdeklődéssel olvassák, és a benne rendszeresen megjelenő visszatekintések megerősítik bennünk azt a hitet, hogy mi sem múltunk el nyomtalanul.

*

Mándics Mihály: Farkas Ferencnéhez érkezünk, Geringer Máriához, a Krónika szerkesztőbizottságának egyik vezetőjéhez, aki egyben a csávolyi német kisebbségi önkormányzat képviselője.

Takács András: Milyen szerepet játszottak Csávoly életében a németek, és mi a mai szerepük?

Farkas Ferencné Geringer Márta: Régen, a második világháború előtt, a németek többségben voltak a faluban, és akkor úgymond főszerepet játszottak. Legtöbb rendezvény németül ment, mindenütt németül beszéltek. De a kitelepítés után megfogyatkoztak és most már nagyon kevesen vannak. A mai nemzedék körében már nagyon elvétve beszélnek a gyerekek a német nemzetiségi nyelvet

Takács András: Az iskolában azért tanítják?

Farkas Ferencné Geringer Márta: Az iskolában német nyelvet tanítanak, és az nem ugyanaz. A nemzetiségi nyelv feltételeznék, hogy hoznak otthonról bizonyos sváb szókinccset, és ez a mai gyerekekben nincs meg.

Takács András: Önök otthon hogyan beszélnek, mert a férje magyar, ön pedig sváb?

Farkas Ferencné Geringer Márta: Hát igen! Most már magyarul beszélünk, de míg a nagyszüleimmel együtt laktunk..., mert ők idős sváb emberek voltak, és nem is nagyon tudtak magyarul. A II. világháború előtt, mikor a németek többségben voltak, akkor nem igen tudtak a németek magyarul, bunyevácul inkább. Úgy kommunikáltak a nagyszüleimmel, hogy németül mondták, ők magyarul, és mivel azok is megértették, meg ők is, így ment. De a gyerekeim megtanultak svábul a nagyszüleimtől, és nagyon örültem neki. Most is szívesen beszélnek a svábot, úgyhogy ha itthon vannak, akkor itt nyáron sokszor "svábolunk".

Takács András: És az unokák?

Farkas Ferencné Geringer Márta: Hát, az unokák nem tudnak már. Ők nem is élnek velünk, tanulják a német nyelvet, mint a többi gyerek az iskolában. Annak ellenére, hogy az egyik menyem sváb.

Takács András: Egyébként Csávolyra visszalátogatnak azok vagy azoknak az utódai, akiket kitelepítettek?

Farkas Ferencné Geringer Márta: A kitelepítés után még nagyon gyakran visszalátogattak. A csávolyi búcsúk szinte kétnyelvűek voltak, mert attól kezdve, hogy jöhettek, jöttek, s a családok újból együtt voltak. De ahogy a generációk kihálnak, ez egyre ritkább lesz.

Valami partnerkapcsolatunk is van a Waiblingeniekkal. A csávolyi németeket Kelet-Németországba, Falkensteinba vitték, de azok lassan átszivárogtak nyugatra, Waiblingen és Stuttgart környékén telepedtek le. Van is ott egy „csávolyi múzeum”, amelynek gazdagsága vetekszik a Csávolyi Múzeuméval. Sok mindent megvásároltak és kivittek, de a fiatalok már nem érzik magukat csávolyiaknak. Ők ott minden szeptemberben találkozót rendeznek, és ezt egybekapcsolják egy ilyen Straßenfest-tel, oda minket is meghívnak, a következő évben pedig ők jönnek vissza a csávolyi búcsúra. De hát az most már úgy zajlik, hogy a busznak már csak a fele a Csávolyról elszármazott sváb, a másik fele német.

Takács András: Milyen ez a Németországban lévő csávolyi múzeum?

Farkas Ferencné Geringer Márta: Ez egy torony, a város adta a csávolyiaknak, és ők saját maguk hozták rendbe, és valahogy úgy próbálták berendezni amilyen a csávolyi sváb ház volt,

mellékhelységekkel, hálószobákkal, éléskamrával meg ilyesmikkel. Van egy klubszobájuk is, ahol hetenként, vagy havonként összejönnek a régi csávolyiak. Nekik mindig van karácsonyuk és búcsújuk, mondják, hogy magyar karácsonyi énekeket énekelnek. Ide húz a szívük, még valahol magyarok.

Takács András: Itt Csávolyon élnek a sváb hagyományok?

Farkas Ferencné Geringer Márta: Nem tudom, valahogy a hagyományok itt úgy összefonódtak. Hogy azok aztán sváb hagyományok, vagy ilyen vegyes hagyományok voltak nem tudom.

Takács András: Tehát sváb, bunyevác, magyar...

Farkas Ferencné Geringer Márta: Igen. Biztos, hogy családotól függ, mit, hogyan tartanak. Nálunk úgy van, hogy én még megpróbálok. Például karácsonykor mindig azt mondták, hogy addig nem szabad az asztaltól fölkelni, amíg mindenki jól nem lakott. Amíg nagyanyám élt, addig volt Kristkindli. Már nem olyan, mint régen, mert hát a karácsonyfa nagyobb lett, és nem lehetett kézben hozni. De még becsengetett és akkor mindannyian sorba álltunk, és bizony akkor még elmondtuk a miatyánkot németül, letérdeltünk és összeszedtük az ezüst diókat, meg az almákat; annak ellenére, hogy mindenki tudta, hogy az ómami áll ott az ajtóban.

Takács András: Nagyon érdekes, hogy itt békében élt egymással a három különböző nemzetiség.

Farkas Ferencné Geringer Márta: Mindig békében éltek. Az öregektől hallottam, hogy voltak ugyan külön kocsmáik, de ellátogattak egyikből a másikba. Ha voltak is ellentéte, azok inkább személyi jellegűek voltak. Ma meg már a gyerekek nem is tudják, hogy ki melyik nemzetiséghez tartozik.

*

Mándics Mihály: Az egyik legjobban működő csávolyi boltba jöttünk be Elmer Ferenchez, aki egy szomszédos országból költözött ide és sikeres vállalkozó lett. Mindenki őt dicséri, nemcsak a faluban, a falun kívül is.

Takács András: Honnan költözött Magyarországra, Csávolyra?

Elmer Ferenc: Vajdaságból, Zombor városából költöztem ide Csávolyra. Vegyes élelmiszer ABC-t nyitottunk, ami hála Istennek sikeres lett, és még fejlődésben is van. A falusi nép nagyon szépen befogadott, elfogadott. A falusi újság is itt jelenik meg ebben a boltban.

Takács András: Mikor költöztek át?

Elmer Ferenc: Három esztendeje, hogy átjöttünk, amikor befejeződött a bombázás.

Takács András: Miért éppen Csávolyt választották?

Elmer Ferenc: Hát mikor először idejöttünk, nézelődtünk, kerestünk a helyet, és megálltunk beszélgetni, olyan kedveseknek tűntek. Szép tiszta, a házak rendezettek, olyan szép és nyugodt népek tűnt, mégis, haladott felfogású, fejlett falunak képzeltük el, ami be is vált.

Takács András: A csávolyi emberek hogyan fogadták el a menekültet?

Elmer Ferenc: Mindenben segítettek! A bolt megvásárlásához is hozzájárult az önkormányzat, a falu népei is segítettek ki mit köllött, szépen rendbe bírtam hozni a boltot, és elkezdtem üzemeltetni. Sikerült a bolt előtt rendbe hozni a régi kutat, ami a falunak is dicsőség. Ami a legfontosabb: szép szóval fordultak hozzám, ami jobban esett, mint akármí.

Takács András: Ha azt mondja: otthon vagyok, akkor Csávolyra gondol, vagy...?

Elmer Ferenc: Igen ide gondolok, mert lent Zomborban többet nincs semmim, ott mindent eladtam, és ide fektettem be. Apukám elhunyt, anyukám is itt él velünk, a fiam, a feleségem is itt él, úgyhogy az egész család átköltözött. Nincs vonzóerő, nincs honvágy. Eltűnt mindazzal, ami történt, az mintha kitörölte volna az embernek a múltját.

*

Takács András: Csávoly környékén jelentős volt a tanyavilág.

Mándics Mihály: Nem is olyan régen negyven nagy, módos birtokosnak volt tanyája. De a hidroforos tanya sok esetben összkomfortosabb volt, mint belső falusi háza, ahova csak vasárnapi misére jártak be a gazdák, a béresek pedig nem is jártak be. Mise után, ebédre már kint

voltak újból a tanyán. Emellett volt 130–160 szőlőház. Szőlőkunyhónak hívták, de korántsem kunyhó volt, mert istálló is volt ott, kamra, sok esetben pince is. A község határnak kétharmad része szőlő és erdő volt, nagyon jó bortermő vidék.

Mikor a tanyai iskolák megszűntek, a tanyasi gyermekek részére diákotthont létesítettünk. Idővel ez is megszűnt, mert a tanyák megszüntetésével nem volt rá szükség, napközi otthon, jelenleg pedig helytörténeti gyűjtemény lett belőle. A szőlős határban volt egy búcsújáró hely, Vodicának nevezik. Szűz Mária csodás helye, a községtől 5 kilométerre, gyönyörű vidéken. „Bozsja légya” – ez bunyevác kifejezés – Isten háta mögötti helyen van. Kicsi harangja 1874 óta ott kongott a kis kápolna tornyában: a szőlőben dolgozó embereknek jelezte az időt, főleg a délet, de szólt az esti Úr angyalára, az Ave Máriára. És ennyi idő után, az elmúlt évben, valakik elvitték. Pedig még a front keresztülvonulását is átvészelte ez a kisharang: kétszer átlőték, anélkül, hogy megrepedt volna.

Talán még szomorúbb a temetőkápolna sorsa. Ugyancsak egy gazdag csávolyi német építette eklektikus stílusban, az I. világháborúban hősi halált halt fia emlékezetére, aki olasz fronton halt meg. Ennek tornyában most a bunyevácok által 1722-ben, Baján öntetett kisharang kong. Többször megfogalmaztam magamnak, hogy ez a pici harang az 1720-as években lelkesedést, bizakodást, hitet adott az embereknek, az új élet kezdetéhez. Most a faluban már alig van bunyevác, 90 %-nál több a magyar, és a fennmaradó csekély hányad oszlik meg, szinte egyformán a németek és a bunyevácok között. Ez a harang most temeti a bunyevácokat, mert lassan már több lesz belőlük a temetőben.

Takács András: Nagyon fogy a falu?

Mándics Mihály: Igen Az utóbbi húsz évben a meghaltak száma rendszeresen meghaladja a születettek számát.

Takács András: Mándics Mihályt háromféle néven is szólítják itt a faluban. Nevezik Mísónak, Misinek és Miskának.

Mándics Mihály: Mert a bunyevácok körében a *Mísó* az elterjedt név. Erről jut eszembe, hogy amikor a magyarországi Délszláv Szövetség főtítkára voltam Budapesten – ezzel dicsek-szem is –, kaptam Jugoszláviából egy levelet, úgy volt címezve, hogy *Mísó, Magyarország*. És megkaptam a Nagymező utcában. Na most, a magyarok általában *Misinek* szólítanak, míg a németek Michael-nek. A Miska inkább német kifejezés, tekintettel arra, hogy én német körzetben nőttem föl Abban az utcában egy magyar kovács volt, velünk szemben s mi voltunk bunyevác származásúak, a többi mind német volt. Így együtt játszottunk, együtt bandáztunk, s egymástól eltanultuk a másik nyelvét. Ahogy régen az öregek mondták: ahány nyelvet beszélsz, annyit érsz.

Takács András: Eddig hány könyve jelent meg a faluról?

Mándics Mihály: Tizenkét könyv, de nem tartom magamat írónak, még közírónak sem. Úgy érzem most is, vissza kell adnom valamit azoknak, akikből való vagyok. Meg kell örökíteni azokat, akik ezt a tájat építették, gondozták. Még most is volna egy könyvre való kéziratom a naptári év szokásai: csávolyi magyar, bunyevác és német szokások, de erre nincsen szponzor, nincsen kiadó, ez majd megmarad az utódaimnak, a lemenőimnek, hátha majd valaki majd folytatja.³

³ A könyv azóta megjelent. (Szerk.)